

UTSIKT OVER DET 20. ÅRHUNDRE – FRA HANOI

De kapitalistiske markedskreftene har omsider invadert Hanoi. I første halvdel av århundret omskapte franske arkitekter den lille administrasjons-, handels- og håndverksbyen til en euro-asiatisk hovedstad i gjennomtenkt stilblanding. Siden ble kolonibyen liggende der. Endeløse kriger og kommunistisk byråkrati frøs bybildet fast omtrent slik det så ut ved den vietnamesiske revolusjonen i 1945. Å besøke Hanoi i 1980-årene var en reise til en fortid av knugende og verdig fattigdom. Så kom de dresskleddede tigrene fra Taiwan, Japan, Sør-Korea og Singapore – med motorsykler, gravemaskiner og karaoke. Hanoi skulle i støpeskjeen. I denne artikkelen kaster Stein Tønnesson et lett nostalgisk tilbakeblikk på det 20. århundre – med Hanoi som utsiktspunkt.

Hvitløkselger i Hanoi 1989, da den nye vietnamesiske kapitalismen ennå var i den første entusiastiske fasen. Han er nok blant de mange som senere har fått mer kjøtt på beina.

I 1945 ble det holdt et møte i San Francisco som organiserte verdenssamfunnet i De Forente Nasjoner (FN). Samme år brakte den vietnamesiske revolusjonen Indokinas Kommunistiske Parti (IKP) til makten i Hanoi, men først i 1977 fikk Vietnam sete i FN og det var først mot slutten av 1980-årene at kommunistlederne i Hanoi for alvor ble kjent med de øvrige av den globale kapitalismens institusjoner: Det Internasjonale Pengefondet (IMF), Verdensbanken (WB), Den asiatiske utviklingsbanken (ADB) og den nye verdensomspennende handelsorganisasjon (WTO). Men da WTO møttes i Singapore i desember 1996, fikk ikke Hanoi være med, og heller ikke Beijing. Ennå er de ikke fullverdige medlemmer av det kapitalistiske verdenssamfunnet.

FN, IMF, WB, ADB, WTO – alle har de nasjoner som medlemmer, ikke kirker, konger, banker, industriselskaper, partier eller byer. Nasjonen er blitt verdenssamfunnets byggekloss. På bakgrunn av nasjonalstatens globale gjennombrudd som organisasjonsprinsipp er det ikke til å undre seg over at verdenshistorien ofte oppfattes som summen av store og små nasjoners indre og ytre forhold. Men selv ikke det 20. århundres verdenshistorie behøver å ses slik. Den kan skrives på tvers av nasjonene som fortellinger om endringer i klodens klima og naturmiljø, om befolkningsvekst og folkevandringer, om nye måter å dyrke jorda på, om forhold mellom skattebetalere og stat, mellom arbeidere og kapitalister, om globale handelsveier, om multinasjonale selskaper og deres investeringer, om verdensreligioner og verdensomspennende ideologiske bevegelser, om stadig hurtigere og mer omfattende kommunikasjon langs skipsruter, motorveier, flyruter, telegraf, telefon og internett, om fremveksten av FN, IMF, WB og WTO, om pop, karaoke og flyktige sanger.

Jeg skal se på globaliseringens århundre fra en enkelt bys perspektiv, altså ikke med 74 millioner vietnameseres øyne, men fra et utsiktspunkt i hovedstaden deres, Hanoi.

Forsåvidt hadde det vært lettere å skille by fra nasjon hvis jeg hadde valgt Ho Chi Minh-byen (Saigon). Handelsbyen i sør har spilt en viktigere rolle i de nettverkene av skips-, flyruter og telegrafnett som ble spunnet i det 19. århundre mellom Singapore, Bangkok, Batavia (Jakarta), Hong Kong, Manila, Shanghai, Nagasaki og Vladivostok. Men Saigon var bare hovedstad for en kort tid i en kontrarevolusjonær stat som havnet på historiens skraphaug i 1975. Når jeg velger meg Hanoi, er det nettopp fordi den har hovedstadens særstatus i det statsystemet som europeerne har utbredt til alle verdenshjørner. Den er *capital, capitale, thu do* (det vietnamesiske ordet er konstruert som det norske: *thu* er hoved og *do* er stad).

Fra mitt utsiktspunkt i Hanoi skal jeg fange fem forhold: mellom by og land, imperialisme og nasjonal frigjøring, revolusjon og reaksjon, krig og fred, kapitalisme og flyktige sanger.

BY OG LANDSBY

Det 20. århundres historie er historien om urbanisering. Århundrets siste tiår markerer en milepæl i de menneskelige samfunns historie: for første gang bor over halvparten av verdens befolkning i byer. År 1900 fantes det et sted mellom ti og tyve millionbyer i verden, med London, New York, Paris og Berlin som de største, og med Tokyo, Beijing og Calcutta som de eneste i Asia. Midtveis i århundret var antall millionbyer vokst til rundt femti. New York og London holdt stillingen, men Tokyo og Shanghai var gått forbi Paris. Berlin var blitt delt og var ute av dansen. Hanoi hadde ennå bare 200 000 innbyggere og passerte ikke millionen før i 1971, året før Nixons julebombing.

I løpet av 35 år, fra 1950 til 1985, ble antall millionbyer i verden femdoblet til 250. Den mest urbaniserte verdensdelen var fortsatt Europa, der over 70 prosent bodde i byer, men Latinamerika fulgte hakk i hæl. I Afrika og Asia bodde fortsatt bare 1/3 av befolkningen i byer, men siden 1985 har

urbaniseringen tiltatt. Den pågår nå for fullt i Kina, der kystbyene svulmer opp i et ufattelig tempo, aller mest Shanghai og Guangzhou (Canton) ved munningene av Yangtze og Perleelva. Arkitekter, ingeniører, sementprodusenter og murere har gylne tider, men likevel bor det i dag i gjennomsnitt 5,7 mennesker per værelse i Guangzhou, like innenfor det søkkrike Hong Kong.

Det fattige Vietnam er ennå en nasjon av bønder der bare et sted mellom 20 og 25 prosent bor i byer, men der de tettliggende landsbyene i Den Røde Elvas delta (*Tonkin* som franskmennene kalte det) trolig snart vil bli et sammenhengende by-system med mellomliggende rismarker. Deltaets sentrum, Hanoi, har nå offisielt godt over tre millioner innbyggere. Dessuten innrømmet myndighetene i 1993 at minst 140 000 mennesker bodde i hovedstaden uten å være registrert der. I Tonkin er landsbyen den eneste formen for bosetning, skrev den franske geografen Pierre Gourou i 1931. Som en av sine assistenter i kartleggingen av det moderniseringsfiendtlige landsbysamfunnet hadde han den unge historikeren Vo Nguyen Giap, som senere skulle gjøre sitt for å forene landsby med nasjon ved å mobilisere dem til krig mot kolonimakten. Vietnamkrigen ble avgjort i landsbyene. Byene var av mindre betydning.

I det førkoloniale Vietnam het det at keiserens makt stanset ved landsbyporten. Landsbyene ble styrt av råd av landsbyeldste, og de forhandlet seg til avtaler med keiserens embetsmenn om hvor mye skatt de skulle betale, hvor mange soldater de skulle stille, og hvor mange arbeidere de skulle avgi til å bygge diker og grave kanaler. Keisermakten hvilte ikke bare på undertrykkelse og militær beskyttelse, men også på bøndernes avhengighet av et omfattende irrigasjonssystem, som bare en overgripende statsmakt kunne opprettholde. Hanoi het visstnok Hanoi alt den gang deltaet var en del av det kinesiske riket, men de første uavhengige vietnamesiske dynastiene fra 1000-tallet og fremover gav byen

stolte dragenavn, så som *Thang Long*. Nguyen-dynastiet derimot, som hersket fra 1802 til revolusjonen i 1945, holdt hus i Hue i det sentrale Vietnam. Nguyen-keiserne fratok Hanoi dragenavnet og kalte den på nytt Hanoi. Mange keiserlige bygninger ble dessuten revet og flyttet til Hue, og keiseren lot seg representere i Hanoi av en stattholder (*kham sai*).

Rent fysisk egner Hanoi seg dårlig som verdenshistorisk utsiktspunkt. Ordet *ha noi* betyr «innenfor elven». Byen ligger lavt og beskyttes mot Den røde elvas vannmasser av et langt dike. Den største korrupsjons-skandalen til nå i 1990-årene skjedde da noen høyt plasserte partikadre skaffet seg adgang til å bygge privathus oppe på diket. Det kunne blitt katastrofalt hvis det kom en ny slik flom som truet byen midt under hungersnøden og revolusjonen i august 1945. Diket holdt såvidt den gangen. Skandalen i 1990-årene ble stoppet, og grunnmurene til de nye villaene ble revet ned.

Forsåvidt er diket et egnet utsiktspunkt, i hvert fall for å se utover selve byen, men enda bedre er det å stå i toppen av tårnet på Citadellet, det tårnet som ble reist i 1812 og som franskmennene kalte *mirador*. Der har det vietnamesiske flagget med stjerne på rød bunn vaiet siden franskmennene forlot Nord-Vietnam i 1954. Da imperiemakten 80 år tidligere, i 1874, tok til å bygge opp et fransk konsesjonsområde under diket, skjedde det etter at en fransk hær året før hadde erobret Citadellet og erklært frihandel på Den røde elva. Men denne hæren hadde måttet trekke seg tilbake igjen etter at den franske kommandanten var blitt drept. Frankrike måtte da i ti år nøye seg med det lille konsesjonsområdet. Dette tilbakeslaget førte forøvrig til en serie opphissede debatter i den franske nasjonalforsamlingen, som dannet bakgrunn for den franske imperialismens aggressive fremferd i 1880-årene, såvel i Indokina som Afrika.

Det Hanoi som møtte de franske kolonistene, bestod av tre skarpt atskilte deler: Citadellet i vest med en lang mur rundt, lit-

teraturtemplet (*Van Mieu*) og den store eksamensplassen i sør, og handelsbyen mellom Citadellet og diket. I Citadellet holdt stattholderen til med sine hester, soldater og mandariner (embetsmenn). På eksamensplassen ble det holdt regelmessige eksamener, og i litteraturtemplet, som var viet til Confucius, fikk de som greide seg gjennom eksamen hver sin egen steinstøtte på ryggen av en skilpadde – symbolet på visdom. Handelsbyen bestod av en samling «laugslandsbyer», *phô*, med kinesiske kjøpmenn og vietnamesiske håndverkere. Hver håndverks-*phô* hadde sin spesialitet, det være seg silketøyer, sølvvarer, hatter eller møbler, og hver av dem var uavhengig organisert, med sin egen *dinh* (landsbytempel), en mur rundt seg med en port som ble lukket om natta, og en grøft mellom sin egen mur og muren til neste *phô*. På plasser foran Citadellets fem porter ble det holdt regelmessige markeder. Hanois livsnerve var elva, der det foregikk livlig båttrafikk.

De vietnamesiske mandarinene brydde seg ikke om handel, men stattholderen var avhengig av nærheten til elva for å kunne kommunisere med mandarinene ute i provinsene og med keiseren i Hue. Nærheten til elva gjorde imidlertid at Citadellet lå utsatt til. Det kunne ikke motstå franske angrep og måtte bøye seg for franske krav. I det første tiåret etter 1874 konsentrerte franskmennene seg om å bygge opp konsejnsområdet sitt sør for den eksisterende byen. Så beseiret Frankrike både Vietnam og Kina i krig (1883-85), og gjorde Tonkin og Annam (det sentrale Vietnam) til franske protektorater, slik det i 1867 var skjedd med Kambodsja og slik det i 1893 skulle skje med Laos. Mekongdeltaet i det sørlige Vietnam hadde allerede i et par tiår vært en fransk koloni under navnet Kochinkina.

I Hanoi slo franskmennene sammen Citadellet, de mange *phô*ene, og den franske konsesjonen til en sammenhengende by under direkte fransk styre. Det meste av Citadellet ble revet ned og området kom til å inngå i nykonstruerte *quartiers français*

med brede avenyer, en stor katedral og rommelige villaer i velpleide hager. Mellom hver *phô* ble det slått hull i murene, og grøftene ble omgjort til gater i et sammenhengende *quartier indigène* (de innfødtes kvarter). Ordet *phô* i vietnamesisk skiftet gradvis betydning og betyr i dag en liten gate. Men systemet med at hver gate har sin håndverksmessige spesialitet gjelder enn så lenge.

Franskmennene slo altså sammen de eksisterende bebyggelsene i en sammenhengende by for det de trodde skulle bli imperienes århundre, la grundige planer og bygde ut gatenett, anla trikkeskinner, bygde bro over elva, telefonnett, flyplass og lastekaier. Hanoi gjennomgikk en betydelig utvikling i årene frem til 1945, ikke minst i 1920-årene da den store byplanleggeren Ernest Hébrard prøvde å skape en indokinesisk arkitektur med en blanding av kinesiske, japanske, indiske, sørøstasiatiske og europeiske stilarter. I de store byggeårene skjedde det også en sterk tilflytting, ikke bare av vietnamesere, men av kinesere, indiske muslimer og europeiske kristne slik at byen fikk et kosmopolitisk preg. Men noen storby ble den ikke, slik som Saigon-Cholon. Hanoi bevarte et sjarmerende landsbypreg. I 1943 hadde den 120 000 innbyggere, hvorav litt under 5000 europeere og et tilsvarende antall kinesere. Statistikken inkluderer ikke den japanske garnisonen, som under okkupasjonstida 1941-45 for det meste var ganske beskjeden. Franskmennene fortsatte nemlig å styre Indokina på japanernes nåde, frem til mars 1945.

Men den våren satte krigshistorien en stopper for byggevirksomheten i det sentrale Hanoi. Det japanske angrepet på franskmennene 9. mars 1945, revolusjonen i august samme år, krigen 1946-54, mobiliseringen for krigen i Sør-Vietnam 1959-75, den amerikanske bombingene 1966-68 og igjen i 1972, og den sovjetinspirerte kommandøkonomien, alt dette var faktorer som sørget for at byen Hanoi forfalt.

Enkelte bygninger ble ødelagt i gatekamper og bombeangrep. Franskmennene, inderne og mange vietnamesiske katolikker drog sin vei da kommunistene overtok makten i 1954. Deretter ble rikmannshusene gradvis nedslitt av alle innflytterfamiliene som ble tildelt hver sine rom. En fransk villa kunne deles mellom et titalls familier, uten at det ble innredet flere kjøkkener og toaletter av den grunn. Hvis vi ser bort fra de østeuropeiske boligblokkene av elendig kvalitet som etter hvert utvidet byen sørover, ble det reist få nybygg, og eksisterende bygg ble ikke vedlikeholdt. Under Vietnamkrigen skyldtes det delvis partiledelsens forventning om at Johnson eller Nixon ville bombe byen sønder og sammen. Planene lå klare for å bygge en ny, sosialistisk hovedstad i nærheten når det kolonialistiske Hanoi var ødelagt. Men amerikanerne raserte aldri Hanoi. Midt under krigen vokste Hanois befolkning omtrent i takt med veksten ellers i landet, og det skjedde en sterk fortetning. Barn ble boende hos sine foreldre også som voksne. I 1954 disponerte hver person i Hanois sentrale bydeler bare gjennomsnittlig 5,1 m² boflate. I 1982 var tallet gått ned til 2,3 m² og i 1991 til 1,2 m²! De siste årene har det pågått en entusiastisk byggevirksomhet, men også en sterk tilflytting av bønder. En stor del av innflytterne bor i gjestehus (*nha tro*) der fra 10 til 30 mennesker leier soveplass på hvert rom.

I slutten av 1970-årene forsvant det kinesiske samfunnet i Hanoi. Byen ble rent vietnamesisk, hvis vi ser bort fra et lite samfunn av østeuropeiske rådgivere og svenske bistandsarbeidere, som levde avsondret i egne bydeler. Handel og håndverk foregikk i statsdrevne forretninger og verksteder. Høytalere vekket folk til morgengymnastikk. Det Hanoi som møtte meg i 1989, da jeg kom dit første gang, hadde nettopp begynt å frigjøre seg fra formynderstaten, men byen stinket av mugg og søppel. Kinesisk- og sovjetiskproduserte lastebiler spydde ut svart eksos. Gamle, senete kvinner drog søppelkjerrer med muskelkraft gjen-

nom gatene. Men de store barneflokkene var fulle av latter, og det rullende havet av smilende syklistene gav inntrykk av en by i bevegelse der trangbodde, verdige mennesker i nystrøkne skjorter hadde lært seg til å leve med å komme hverandre nær. Midt i forfallet hadde Hanoi gjenskapt et gateliv som ikke kunne annet enn forføre en besøkende europeer. Flere av de vennene jeg fikk der har senere gitt uttrykk for nostalgi i forhold til kameratskaps- og naboskapsforhold fra 1980-årene.

Krig, revolusjon og sosialisme reddet Hanoi fra den kapitalistiske ødeleggelse som rammet de andre av Asias kolonibyer. Den som vil se det gamle Chinatown i Singapore, må nøye seg med de få kvarterene som ble reddet, eller modellen i miniatyr på museumsøya Sentosa. Ikke så i Hanoi. De amerikanske bombene gjorde liten skade i sammenligning med kapitalistisk byvekst. Rent arkitektonisk lignet Hanoi 1989 til forveksling på Hanoi 1945. Byen var forfalt, men ikke ødelagt. Selv trikken gikk ennå i 1989, skjønt så langsomt at jeg passerte forbi hver gang jeg var ute og jogget. Først nå i 1990-årene er ødeleggelsen av Hanoi for alvor begynt.

IMPERIALISME OG NASJONAL FRIGJØRING

Det 20. århundres historie er historien om den europeiske imperialismens forsøk på å modernisere verden i sitt bilde og binde den til seg i et avhengighetsforhold. Historien forteller også om hvordan forsøket mislyktes, om de nasjonale frigjøringsbevegelsenes seier, og om hvordan Vest-Europa fra 1950-årene trakk seg inn i NATO, EU og seg selv. Etter frigjøringen fra europeisk kolonialisme har deler av Asia kriget mens andre har produsert og eksportert, i skyggen av amerikanernes og russernes kalde krig. I mars 1996 ble det avholdt et asiatiskeuropeisk toppmøte (ASEM) i Bangkok. Det var første gang etter avkoloniseringen at Vest-Europa gjorde et alvorlig

Tårnet på Citadellet i Hanoi er den bygningen i Vietnam som har størst nasjonal symbolverdi.

forsøk på å komme på banen igjen i forhold til Sørøst-Asia. Vietnams statsminister Vo Van Kiet var der som en del av den asiatiske delegasjonen som hadde møter med Chirac, Kohl, Major og de andre lederne fra Europas *fin de siècle*. Møtet ble preget av de asiatiske oppkomlingenes ønsker om flere europeiske investeringer, og om bedre adgang til det europeiske markedet. Nå, mot slutten av århundret, fremstår Europa for den voksende asiatiske middelklassen som en proteksjonistisk festning og et attraktivt turistmål, et samfunn i overgang fra levende makt til museum. Det var ikke uten grunn at den asiatisk-europeiske forberedelseskonferansen for toppmøtet i Bangkok ble holdt i det synkende Venezia. De mest ekspansive markedene, og den mest risikovillige kapitalen, finner asiatene i Asia selv. Nærmere åtti prosent av de enorme utlandsinvesteringene i Kina kommer fra kinesere utenfor Kina.

Så sent som i 1989 så verden mindre asiatisk ut fra Hanoi. De maktmenneskene jeg møtte da, hadde store forventninger til Europa og USA. Kommunistene i partiledelsen hadde etter et langt tiår i Comecon bestemt seg for å åpne slusene for handel med den kapitalistiske verden, og nasjonalforsamlingen hadde vedtatt en lov som skulle gjøre det attraktivt for utlendinger å investere. Vietnameserne regnet med at de kunne ønske samme slags europeiske, amerikanske og japanske kapitalister velkommen som dem de kjente fra tidligere i århundret, og de satte alt inn på normalisering av forholdet til USA. Investeringene kom i rikt monn, men ikke fra USA og i heller liten grad fra Europa og Japan. De kom i første rekke fra Taiwan, Hong Kong, Singapore og Sør-Korea. De utlandskinesiske nettverkene gjenopprettet Canton-kinesernes gamle sentrale rolle i vietnamesisk handel. Aksen mellom Hanoi og Taipei, to byer som forenes i sin frykt for Beijing, er av stor økonomisk og strategisk betydning i dag.

Er det da ikke noe igjen av den euro-

peiske imperialismens moderniseringsforsøk? Jo, statsgrenser, infrastruktur og administrativ kultur. Kjennskapen til engelsk språk er dessuten en enorm konkurransefordel for de tidligere britiske koloniene. Akkurat som i Afrika la de europeiske kolonimaktene grunnlaget for det sørøst-asiatiske statssystemet. De kartla terrenget, kriget og forhandlet om hvor grenser skulle trekkes, og trakk telegraflinjer. Ja, for å presisere, det kolonimakten gjorde var å planlegge, igangsette og administrere. Arbeidet ble gjort av kulier, som dels ble utskrevet ved tvang.

De to store statsbyggerne i Fransk Indokina var generalguvernørene Paul Doumer (1897-1902) og Albert Sarraut (1911-14 og 1916-19). Fransk Indokina ble langt på vei konsipert som stat i de årene da Paul Doumer satt ved makten i Hanoi, akkurat ved inngangen til det 20. århundre. *Prokonsulen* kalles han i fransk historieskrivning. Det gjenstod for etterfølgerne å føre hans planer ut i livet. Kolonistaten fikk i stor grad sine inntekter fra monopolavgifter på opium, salt og alkohol. Inntektene ble brukt til å bygge et omfattende system av veier (*routes coloniales*), samt en nord-sør-gående jernbane (*le trans-indochinois*) langs kysten mellom Saigon og Hanoi, og derfra to spor inn i Kina, det ene østover der det knyttet an til det kinesiske jernbanenettet, og det andre nordover til Yunnans hovedstad Kunming, som franskmennene kalte Yunnanfou.

Meningen var å knytte også Laos og Kambodsja til den franske kolonistaten gjennom jernbane. Dette ble ikke gjennomført, men franskmennene stimulerte innvandring av vietnamesere i Laos og Kambodsja, der de fungerte som handelsfolk, håndverkere og offentlige funksjonærer. I 1900 ble Hanoi gjort til hovedstad for Fransk Indokina. Katedralen stod der allerede, og nå lot franskmennene bygge et monumentalt *Palais du Gouvernement Général* til å styre hele Indokina, et *Résidence Supérieure* til å styre Tonkin, et byteater etter modell av operaen i Paris,

hovedpostkontor, nytt militært hovedkvarter innenfor Citadellet, sykehus, og et Pasteur-institutt for bekjempelse av malaria. Albert Sarraut grunnla dessuten et gymnas og et universitet.

Hvorfor ble Hanoi valgt som koloni-hovedstad? Hue var jo den vietnamesiske keiserbyen, og Saigon var storbyen der det fantes en langt mer betydelig koloni av franskmenn enn i Hanoi. Tanken var nettopp å unngå at den nye koloniadministrasjonen skulle bli for tett knyttet til det bakstreverske vietnamesiske keiserdømmet, som fortsatte å eksistere under fransk beskyttelse. Det gjaldt også å unngå at kolonistytret ble dominert av de franske kolonistenes smålige økonomiske interesser. Derfor ikke Saigon. Fransk Indokina-politikk i første halvdel av det 20. århundre ble i stor grad utformet i en dragkamp mellom ambisiøse generalguvernører i Hanoi og en kolonistlobby i Saigon som i hovedsak var ute etter kortsiktig profitt fra eksport av ris og gummi. Hanoi ble dessuten foretrukket som hovedstad fordi byen lå nærmere Kina. Tanken var å utnytte Indokina til å skaffe Frankrike privilegert tilgang til de markedene en forventet å finne i Sør-Kina. Derfor de to jernbanesporene til Kina, som forøvrig ble gjenåpnet under store fanfarer i februar 1996, etter å ha vært stengt siden den kinesisk-vietnamesiske krigen i januar 1979.

Det er viktig å merke seg at franskmennene ikke gjorde Hanoi til *vietnamesisk* hovedstad. Den fikk en dobbelt hovedstadsfunksjon, men ikke noen vietnamesisk. For det første ble den hovedstad for Tonkins *résident supérieur*. I så måte kom Hanoi i samme stilling som Hue, Phnom Penh, Vientiane og Saigon. De var hovedsteder for henholdsvis Annam, Kambodsja, Laos og Kochinkina. For det andre ble Hanoi hovedstad for hele Fransk Indokina. Det vil si at ikke bare de vietnamesiske landene Annam og Kochinkina hørte inn under Hanoi, men også Laos og Kambodsja. Det fikk store konsekvenser senere i århundret.

På samme måte som i andre koloniområder, så som Uganda, India og Indonesia, fremelsket det franske koloniregimet et sett av dobbelte identiteter, og skapte således en grunnleggende ambivalens i kolonibefolkningens nasjonalisme. Dels bygde kolonimakten på de eksisterende fyrstehus og søkte å hjelpe monarkene i Hue, Phnom Penh og Luang Prabang til å bevare sine undersåtters lojalitet. Det bidrog til separat vietnamesisk, kambodsjsk og laotisk identitet. Dels forsøkte franskmennene gjennom skole, kolonihær og kommunikasjonsveier å skape en overordnet indokinesisk identitet, med Hanoi som sentrum. Formidlingen mellom de to identitetene skulle skje ved en union eller føderasjon under fransk ledelse, og tanken var etter hvert å bygge opp representative organer, der hver av Indokinas fem deler skulle være representert. Planene var der, men revolusjonen i 1945 og krigen som fulgte, hindret at de ble realisert.

Ambivalensen mellom den vietnamesiske og den indokinesiske identiteten levde likevel videre i de vietnamesiske kommunistenes ambisjon om å lede hele Indokina, og i det spesielle forholdet som oppstod mellom kommunistpartiene i Vietnam, Laos og Kambodsja. Denne ambivalensen er blitt grundig utforsket av den amerikanske Indokina-spesialisten Christopher Goscha.

REVOLUSJON OG REAKSJON

Det 20. århundres historie er historien om kommunistiske revolusjoner, om anti-kommunistiske forsøk på å undertrykke og demme opp for revolusjon, og om hvordan kommunistpartienes forsøk på å skape et systematisk alternativ til kapitalismen, til sist led nederlag. De store kommunistiske revolusjonene var den russiske, den kinesiske og den vietnamesiske som førte til Ho Chi Minhs proklamasjon av Den Demokratiske Republikken Vietnam på et masse møte i Hanoi 2. september 1945, hans tilbakekomst til Hanoi 11. oktober 1954, og Ho Chi Minh-offensiven som førte til erobring-

en av Saigon 30. april 1975, fem og et halvt år etter den store lederens død. Disse tre revolusjonene inspirerte en lang rekke frigjøringskriger, kupp og mislykte økonomiske eksperimenter over store deler av kloden. Toppunktet i kommunismens århundre ble nådd i annen halvdel av 1970-årene, før de kommunistiske invasjonene i Afghanistan og Kambodsja markerte begynnelsen til slutten.

Som en bitter, tidligere geriljaleder i Saigon skrev i et åpent brev til partiledelsen i Hanoi i 1996, blir revolusjoner uttenkt av intellektuelle, utført av fanatikere og kommer i første rekke kjeltringer til gode (Le Van Lam 1996). Den intellektuelle fasen i Hanoi varte til høsten 1945. Så fulgte 30 år med fanatisk krigføring. Jeg er ikke sikker på om Lam har helt rett i dette med kjeltringene, men sikkert er det at kommunistpartiet under generalsekretær Le Duans ledelse la en klam hånd over alt økonomisk, kulturelt og intellektuelt liv frem til midten av 1980-årene. Like sikkert er det at da den klamme hånden omsider løsnet grepet, gav det ikke bare seriøse entreprenører og industriledere mulighet til å utnytte arbeidsvillig, billig arbeidskraft, men skapte også uante muligheter for kjeltringer til å boltre seg i svarte dollar. Foran Vietnams Kommunistiske Partis 8. partikongress i juni-juli 1996 gjennomgikk Hanoi et bittert oppgjør mellom investeringsivrige reformledere, gamle skuffete kjempere og bekymrede militære offiserer.

Vi kan si at de gamle kjempenes intellektuelle fase varte fra den første til den andre verdenskrigen. Ikke så å forstå at det ikke trengtes betydelig bitterhet og fanatisme for å engasjere seg i revolusjonært arbeid på denne tida; den franske undertrykkelsen var hard. De revolusjonære gruppene og det franske sikkerhetspolitiet levde i et konspirativt gjensidighetsforhold, lærte mye av hverandre, og rekrutterte agenter hos hverandre. Vo Nguyen Giap var blant de tusener som ble arrestert, men hans franske forhørere ble så imponert over hans intellekt at de

slapp ham fri igjen, kanskje i håp om at han ville moderere seg. Den gang ei, men det at Giap slapp ut så lett, gjorde det enkelt for trotskistene å spre rykter om at han hadde latt seg verve.

Vietnamesiske intellektuelle førte store debatter om hvordan frigjøringen fra kolonialismen skulle skje, og det fantes mange konkurrerende partier, med ulik grad av tilslutning i de forskjellige delene av Vietnam. Hovedsentret for revolusjonær politikk var Saigon, der kommunister og trotskister stod sterkt, men kommunistene stod enda sterkere i de fattige landsbyene i det sentrale Vietnam. Hanoi og deltaet rundt Hanoi lå nærmere Kina og var sentrum for et kinesiskinspirert nasjonalistparti, som forsøkte seg med opprør i 1930, og deretter ble knust. Det ble også bygd opp revolusjonære nettverker utenfor Vietnams territorium, som for en stor del ble integrert i Den Kommunistiske Internasjonals apparat. Disse nettverkernes fremste leder var eksilvietnameseren Nguyen Ai Quoc, som senere tok navnet Ho Chi Minh. Han presiderte over stiftelsen av Indokinas Kommunistiske Parti i 1930, i den britiske kronkolonien Hong Kong, men ble to år senere arrestert av britisk politi, satt fengslet en tid, og fikk så av uklare grunner reise til Kina og senere til Sovjetunionen istedenfor å bli utlevert til Fransk Indokina, der en dødsdom ventet på ham. Høydepunktet i den vietnamesiske revolusjonens intellektuelle fase kom mens Ho Chi Minh strevde med å overleve skumle mistanker langt borte i Sovjetunionen. Moskvaprosessenes tid var nemlig også tiden for Den franske folkefronten (1936-37), og den sørget for at kommunistisk virksomhet kunne foregå nesten legalt i Indokina. Det var i denne perioden at Vo Nguyen Giap undersøkte forholdene i Tonkins landsbyer, som assistent på Gourous forskningsprosjekt. Akkurat på den tiden var det tryggere å være kommunist i Indokina enn i Moskva eller Vladivostok.

Hva skjedde så under den andre verdenskrigen? Jo, kommunistlederne i Saigon

benyttet sjansen da det franske regimet ble presset av japanerne, til å iverksette et opprør, men kommunistene i nord ville ikke være med. Opprøret i sør ble kvalt i blod, og dermed ble den sterkeste delen av den vietnamesiske kommunistbevegelsen på det nærmeste knust. Fra 1941 til mars 1945 levde kommunistpartiet nesten bare videre i fengsel – og i Kina. I 1938 forlot Ho Chi Minh Sovjetunionen, og dro ned gjennom Kina til Yunnan i grenseområdet til Vietnam. Noen av de revolusjonære lederne i Hanoi kom seg også dit, og sammen skapte de en frontorganisasjon som fikk navnet Viet Nam Doc Lap Dong Minh, eller i forkortet form: Viet Minh, med Ho Chi Minh som president. Under Giaps ledelse organiserte denne bevegelsen en geriljahær i høylandsområdene langs grensen.

Så, i mars 1945, skjedde noe som plutselig fjernet undertrykkelsen av politisk virksomhet i Vietnam. Japanerne slo til mot den franske kolonihæren, erobret Citadellet i Hanoi i løpet av et kort, blodig døgn, og avskaffet det franske kolonistyre. I denne sene fasen av verdenskrigen hadde japanerne verken ressurser til eller noe ønske om å undertrykke vietnamesiske nasjonalister. En nasjonal regjering ble innsatt i Hue, og politiske fanger ble sluppet fri over det meste av landet. Følgen var en bølge av politisk organisering, midt under historiens verste hungersnød i Vietnam, der trolig en million mennesker mistet livet. I det nordlige og sentrale Vietnam skjedde organiseringen under Viet Minhs slagord, i det sørlige Vietnam i form av en massebevegelse anført av en kommunistleder som hadde vært så heldig å sitte fengslet under opprøret i 1940, slik at han ikke var blitt henrettet.

Perioden fra 15. august til 2. september 1945 utgjør høydepunktet i det kommunistiske Hanois 20. århundre. Anført av kommunister fra de omkringliggende landsbyene var Hanoi den første av de vietnamesiske byene som gjorde opprør. Dit var det også at Ho Chi Minh, Vo Nguyen Giap og andre sentrale Viet Minh-ledere ankom en uke

senere, skjøv de lokale lederne til side, inn tok den indokinesiske hovedstadens bygninger, opprettet en revolusjonær regjering og tok initiativ til å spre revolusjonen per radio og telegraf til resten av Indokina. Responsen var umiddelbar over hele Vietnam, inkludert Hue der keiser Bao Dai abdiserte og tok navnet «borger Vinh Thuy», men det var lite respons i Laos og Kambodja der kongene ble sittende og der de mest fremstående nasjonalistlederne ikke var kommunister. Derfor førte revolusjonen til opprettelsen av en vietnamesisk republikk, ikke en indokinesisk.

2. september 1945 ble et historisk massemøte holdt på Ba Dinh-plassen foran Den franske generalguvernørens palass i Hanoi, der Ho Chi Minh siterte fra den franske menneskerettserklæringen og den amerikanske uavhengighetserklæringen og utropte Den Demokratiske Republikken Vietnam. Han stod i simple klær på en plattform, men med en keiserlig parasoll over seg, skuet ut over massene og spurte med lav røst i mikrofonen: «Kan dere høre meg?» «Vi hører,» lød det i et unisont brøl fra massene. Det var møtets mest minneverdige øyeblikk, skjønt Giap også holdt en lang tale. Gjennom møtet mellom folk og leder ble kolonihovedstaden Hanoi Vietnams nasjonale hovedstad. Kommunistlederne i Saigon måtte innordne seg, men de har aldri glemt sin skuffelse over at det ble Hanoi og ikke Saigon som tok ledelsen i revolusjonen. I dag henger massemøtet på Ba Dinh-plassen som maleri på endeveggen i nasjonens historiske museum. Det møtet som ble holdt samtidig i Saigon, endte i opptøyer og huskes uten glede.

Augustrevolusjonen i Hanoi er en nasjonal, kommunistisk ikon, Ba Dinh-plassen et *lieu de mémoire*. Senere, etter krigen mot de tilbakevendte franskmennene, ble det makt påliggende å utforme plassen på en måte som var Augustrevolusjonen verdig. Plassen lå der i 1945 med Generalguvernørens palass i sør, med et parkanlegg, to gamle pagoder, bl.a. den berømte ensøylede pago-

den, og med Hébrards euro-asiatiske administrasjonsbygg i nord. Da Ho Chi Minh kom tilbake til Hanoi som president i 1954, ville han ikke bo i Generalguvernørens residens, som ble tilbudt ham. Dit, og til palasset, gikk han bare når han måtte. I stedet lot han oppføre et lite hus i parken utenfor, i edeltre, med et møtebord nede, et sove-kammer og et arbeidsrom ovenpå. Huset ble bygd i samme stil som brukes av den etniske minoritetsgruppen Ho Chi Minh var blitt kjent med i det området der Viet Minh-ledelsen hadde oppholdt seg i gerilja-årene 1941-45. På den andre siden av plassen fikk kommunistpartiet sitt hovedkvarter, og Nasjonalforsamlingen et sovjetisk-tegnet bygg. Nå i det senere er det også kommet en søyle som krigsminnesmerke og et stort Ho Chi Minh-museum.

Ho Chi Minh døde på nasjonaldagen den 2. september 1969, 24 år etter revolusjonen, året etter at Tetoffensiven i Sør-Vietnam hadde mislykkes i å realisere hans store mål om å samle hele Vietnam i én nasjonalstat. Presidenten lot etter seg det 20. århundres vakreste politiske testamente. Alle Vietnams bønder skulle ha ett års skattefrihet så snart krigen var over. Ho ville at hans lik skulle brennes, og asken skulle fordeles i tre like store hauger, én til hver av Vietnams tre deler. I hver del skulle det, etter frigjøringen, velges en passende ås der det ble plantet trær og der asken ble begravd, og foran gravstedet skulle det stå en benk med overbygg slik at besøkende fikk anledning til å hvile seg.

Kommunistpartiet ignorerte Ho Chi Minhs siste vilje, sensurerte testamentet slik at alt de ikke likte ble holdt hemmelig, lot liket balsamere av sovjetiske eksperter, rev ned den franske generalguvernørens residens, og oppførte en kopi av Leninmausoleet i Moskva. Slik fikk de omstøpt den myten Ho Chi Minh omhyggelig hadde skapt av seg selv. Han kjente den internasjonale kommunismens hovedsteder fra kurser og møter gjennom et langt liv, men han ville sikre sitt ettermæle som vietname-

sernes nasjonale onkel og stedes til hvile i pakt med gammel skikk. Ho Chi Minhs korttenkte løytnanter ville det annerledes. Ved å bygge mausoleet ferdig til seiersfesten i 1975 fikk de markert Hanois forrang som Vietnams hovedstad, og vist sin ambisjon om å gjøre Hanoi til Sørøst-Asias Moskva. Mausoleet ligger der den dag i dag, som en uønsket rest fra en tid folk helst vil glemme.

KRIG OG FRED

Det 20. århundres historie er historien om krig: verdenskriger, kolonikriger, borgerkriger. I 1960- og 70-årene ble Hanoi motstands- og frigjøringskrigens symbol, et bilde på hvordan et fattig folk kan motstå verdens ledende imperialistmakt. Gabriel Kolko har kalt sin utsikt over det 20. århundre for «Krigens århundre» (*Century of War*). Han skriver om den moderne sivilisasjonens destruktive impulser og hevder at verden i det 20. århundre har gjennomgått større lidelser enn noensinne før. Om Vietnamkrigen sier han at den var «den kvintessensielle konflikt i vårt århundres lange krigshistorie, ettersom sosiale, økonomiske og historiske faktorer mer og mer overskygget de rent militære og ble avgjørende for utfallet». Det var ikke den militært sterkeste som vant, men den som kunne få sin befolkning til å utholde de største lidelser. Høsten 1995 møttes de tidligere forsvarsministrene Robert McNamara og Vo Nguyen Giap til historiske samtaler i Hanoi. Den som kunne vært flue på veggen og lytte til konversasjonen mellom den idealistiske, samvittighetstyngede regnemaskinen og den kyniske historikeren som stiftet Vietnams frigjøringshær i 1944, to år etter at franskmennene hadde latt hans kone dø i fengsel. Som forsvarsminister fikk McNamara beregnet utførlige statistikker over antall vietnamesiske lik, og tallkollonnene viste med ubønnhørlig logikk at USA var i ferd med å vinne krigen, eller egentlig allerede hadde vunnet den. Men Giap had-

de uttalt til en fransk forhandlingsmotpart alt i 1946: «Dere kan drepe titusen av oss, hundretusen av oss, ja en million eller to. Det har ingenting å si, for vi vil uansett kjempe videre.» Han ikke bare sa det. Han spilte en ledende rolle i å bygge opp en hær og en stat så gjennomorganiserte at de kunne få befolkningen til å utholde det uutholdelige. Jeg møtte Giap i Hanoi tre år før McNamara, og som de fleste av hans samtalepartnere ble jeg blendet av hans skarpe, humorfylte intellekt, men gitt at jeg visste litt om hva den mannen har gitt ordre til, var det ikke fritt for at jeg frøs på ryggen.

Den britiske historikeren Eric Hobsbawms vurdering av det 20. århundre og våre fremtidsutsikter er like pessimistisk som Kolkos. I *Age of Extremes* fra 1994 omtaler han det 20. århundre som «religiønskrigenes århundre», med intoleransen som det mest karakteristiske trekk. Og han ender boka med en oppfordring det ikke virker som han selv riktig tror på, om å forandre samfunnet radikalt: «Hvis menneskeheten skal få en gjenkjennelig fram-

tid, kan det ikke skje ved å forlenge fortiden eller nåtiden. Hvis vi forsøker å bygge det tredje årtusen på dette grunnlaget, kommer vi til å mislykkes. Og prisen for å mislykkes er høy; det eneste alternativet til et forandret samfunn, er mørke.»

«Mørke» er bokas siste ord.

Hobsbawms og Kolkos utsiktspunkter er London, New York og Toronto. Begge oppfatter det 20. århundre som kort og brutalt. Århundret startet med at lysene gikk ut i 1914 og endte med den reelle sosialismens sammenbrudd i 1991. Ikke så å forstå at dette sammenbruddet beklages. Det var på sett og vis nødvendig. Men etterpå er atter skumring.

Fra et østasiatisk synspunkt har det 20. århundre vært langt, og det fremstår nå mot slutten med en progressiv mening. Beijings 20. århundre begynte dårlig i 1842 med opiumskrigen og avståelsen av Hong Kong til de vestlige barbarene. Den verste av alle Kinas moderne kriger var Taiping-opprøret 1850-64. Det kostet mellom 20 og 30 millioner mennesker livet, dobbelt så mange som den første verdenskrigen i

Postkort med gatebilde fra Hanois franske kvarter, 1905.

Europa, og halvparten så mange som hele den andre verdenskrigen. Beijings ydmykelser fortsatte i 1895 og 1900, og under den første verdenskrigen, men så kom 4. mai-bevegelsen i 1919, og midtveis i globaliseringens århundre ble fastlandskineserne samlet i en ny sterk stat. Århundret skal avsluttes med tilbakeføringen av Hong Kong i år og Macao i 1999. Macao har vært portugisisk siden 1557, så når portugiserne trekker seg ut, vil det markere den definitive slutten på den europeiske imperialiseringen i Asia. Nå mangler det bare å gjenvinne Taiwan, som Japan erobret i 1895. Beijing hadde håpet å kunne markere overgangen til et nytt lysende asiatisk årtusen med olympiske leker og historisk verdenskongress, men disse arrangementene ranet Sydney og Oslo til seg isteden.

Hanois krigerske århundre begynte med «tapet av fedrelandet» i 1883-84, etterfulgt av ti års fortvilet og mislykt motstandskamp. Fyrstemakten ble et redskap for fransk kolonialisme, og under den første verdenskrigen ble titusener – kanskje over hundre tusen – unge vietnamesere utskrevet til arbeids- og soldattjeneste i Frankrike. Mange vendte aldri hjem, men de som gjorde det, hadde lært hva krig var. Årene frem mot revolusjonsåret 1945 fremstår for ettertiden som en modningstid, da nye generasjoner lærte, debatterte og organiserte. Så, 9. mars 1945, demonstrerte japanerne at franskmennene så langt fra var uovervinnelige. I løpet av 24 timer ble det sterkt befestede Citadellet i Hanoi overmannet, og den franske øverstkommanderende overgav seg ynkelig. Under den påfølgende hungersnøden vandret rekker av utmagrede bønder inn til Hanoi på jakt etter mat, og la seg til å dø i gatene. Det var det bildet Hanois beboere hadde på netthinnen da nyheten om atombomben og den japanske kapitulasjonen utløste Augusterevolusjonen. I over et år, fra august 1945 til 19. desember 1946, fikk Hanoi en slags fred til å bygge opp en radikal republikk i den nordlige halvdel av landet, med fol-

kekomiteer i alle provinser og distrikter, og en nasjonal armé under Giaps ledelse. Republikken bygde på en høy grad av folkelig entusiasme, men året var preget av kraftige konflikter mellom kommunister og ikke-kommunistiske nasjonalister. De siste støttet seg på en kinesisk okkupasjonsstyrke, som var kommet for å motta japanernes kapitulasjon. Et ekspedisjonskorps fra de Gaulles Frankrike marsjerte inn i Hanoi i mars 1946, etter avtale med Ho Chi Minhs regjering, men forholdet mellom franskmennene og vietnameserne ble snart spent, og 19. desember 1946 – for litt over femti år siden – utbrøt krigen. Regjeringen hadde da allerede evakuert store deler av befolkningen. Den franske hæren fikk hurtig kontroll over Hanois offentlige bygninger og *les quartiers français*, men det tok to måneder før den klarte å drive ut de siste motstandsgruppene fra *le quartier indigène*. Under kampene ble Hanoi på det nærmeste tømt for sin befolkning. Ho Chi Minhs regjering oppfordret folk til å holde seg borte fra byen og engasjere seg i motstandskampen. Nasjonalsinnede og venstreorienterte fulgte oppfordringen, men flertallet av de som hadde bodd i Hanoi, vendte tilbake, og de som ikke fant seg til rette i de geriljakontrollerte landsbyene, fulgte etter. Slik utviklet Hanoi seg til en levende, isolert garnisons- og handelsby med et rikt katolsk kirkeliv. Viet Minh hadde liten støtte i byen. Den ble en trygg liten lomme for kommersielle og intellektuelle antikommunister, midt i et deltaområde der de fleste landsbyene fulgte Ho Chi Minh. Derfor ble entusiasmen i selve Hanoi i grunnen ikke til å ta og føle på da Viet Minh-hæren toget inn igjen den 11. oktober 1954, etter slaget ved Dien Bien Phu og Genèveavtalen som delte Vietnam i to langs den 17. breddegraden. Mange av byens borgere hadde flyktet sørover før kommunistene kom tilbake. Nå inntok partitopper, høyere offiserer og sosialistiske lands ambassader de fineste av de franske villaene, og gatene fikk nye navn etter historiske helteskikkelser og kommu-

nistiske martyrer. En minneste for Alexandre de Rhodes, jesuitten som på 1600-tallet konstruerte det alfabetet (*quoc ngu*) som Vietnam bruker i dag, ble velte ut i Den røde elva og brukt av Hanoi kvinner som plattform når de vasket tøy. Den ble gjenfunnet og gjenreist i januar 1996.

Franskmennene hadde brutt ned hver enkelt *phôs* autonomi og samlet Hanoi under en borgermester med politi, postverk, vannvesen, elektrisitetsverk osv. Den Demokratiske Republikken Vietnam gjennomorganiserte byen, i et intrikat system av distrikter, underdistrikter, kvarterer, blokker og basisceller. Det var et effektivt overvåkingssystem basert på at paroler og ordre gikk nedover mens rapporter om dem som ikke innordnet seg, gikk oppover. Systemet fikk stå sin prøve da den amerikanske bombingene begynte i 1966. Da ble det skapt en imponerende beredskap for graving av enmannshull som tilfluktsrom, og evakuering av store deler av befolkningen til omkringliggende landsbyer. Nå ble aldri Hanoi utsatt for noen terrorbombing av den typen som rammet Dresden og Tokyo i 1944-45. President Johnson forbød det amerikanske flyvåpenet å slippe bomber innenfor en nærmere angitt radius rundt den nord-vietnamesiske hovedstaden, og selv i 1972, da Nixon gav grønt lys for massive angrep mot selve byen, var målene stort sett militære, selv om et belte av boliger også ble lagt i grus. Med bombeangrepene mot Hanoi klarte Nixon å skape nettopp den stemningen av frykt og beredskap som underlettet regimets bestrebelser for å opprettholde befolkningens disiplin. Men bombingene ødela også den industrien som var blitt bygd med kinesisk og sovjetisk støtte i tiåret fra 1954 til 1965, noe som fikk varige økonomiske skadevirkninger. Det antall menneskeliv som gikk tapt under bombeangrepene, var begrenset. For familiene var det verre med alle de sønnene som ble sendt langs Ho Chi Minh-stien til Sør-Vietnam. Det er få familier i Hanoi som ikke mistet en av sine på Ho Chi Minh-sti-

en eller på slagmarkene i sør. Lettelsen var derfor enorm i 1975, da krigen var slutt, og guttene kunne vende hjem.

I sin bok om erobringen av Saigon i 1975 gir general Van Tien Dung, Giaps rival i den vietnamesiske militærledelsen, kraftfullt uttrykk for hovedstadens nasjonalkommunistiske bypatriotisme: «Hele Hanoi var ute i gatene med fyrverkeri, blomster og flagg. Hanoi, vår hovedstad, det heltemodige Hanoi, Onkel Ho's og Sentralkomiteens by, Hanoi som hadde lagt grunnen for seieren vår sammen med hele resten av landet, Hanoi hvis gater nå ikke var noe annet enn et hav av mennesker som skrek ut sin glede...» Slik skrev generalen som hadde sendt hundretusener landsmenn i døden. Tonen var en annen i den boka som en av generalens soldater utgav seksten år senere. I Bao Ninh's «Krigens sorger» (som utkom i Hanoi 1991) forteller forfatteren om soldaten Kien som vender tilbake til sin barndoms gater i Hanoi etter å ha deltatt i erobringen av Saigon. Han og hans soldaterkamerater hadde ikke kalt seg hanoiere, men «Thang Longs soldater» – stolt hadde de tatt opp igjen Ly-, Trung- og Le-dynastiernes drage-navn. Nå, høsten 1975, var de fleste av Kiens venner døde, og det Hanoi som tok imot ham, var ikke slik han hadde forestilt seg: «Gatene avslørte en ubrutt, monoton sorg og lidelse. Det fantes glimt av glede, men de slo seg på og av igjen som billig reklamelys i en vindusutstilling. Han fornemmet en felles ensomhet i fattigdommen, under hans vandringar følte han daglig denne stemningen i strømmen av mennesker han vandret sammen med.»

Slik opplevde Bao Ninhs romanfigur altså etterkrigs-Hanoi. En grå, verdig tristesse, og under tristessen det savn og den sorg som krigen lot etter seg. Snart måtte enda en generasjon av Hanois unge ut og slåss, i Kambodsja og ved grensen mot Kina. De hvite gravstenene med datoer fra januar 1979 står i uendelige rekker langs den kinesiske grensen i dag. Krigen mot

Kina var kort og dramatisk. Den vietnamesiske krigføringen i Kambodsja varte i elleve år, fra 1978 til 1989, lenger enn krigen mot franskmennene, som hadde vart i åtte år, og bare fem år kortere enn krigen mot det amerikansk-støttede regimet i Sør-Vietnam, som varte i seksten år fra 1959 til 1975.

Utover i 1980-årene innså de trangbodde hanoierne hvor mye Vietnam hadde tapt på sine kriger. I 1975 hadde lederne trodd at de kunne kanalisere den folkelige energien som de hadde vunnet krigen med, inn i oppfyllelsen av Ho Chi Minhs slagord om å «bygge landet hundre ganger vakrere». Men landets infrastruktur var nedbrutt, og det ble brukt store ressurser på å innføre et statseid økonomisk system også i sør. Befolkningen benyttet anledningen etter at jorda var blitt kollektivisert, til å slippe av. I en årrekke tok bøndene livet med ro, og begynte først for alvor å jobbe igjen da de fikk jorda tilbake i slutten av 80-årene. Mens vietnameserne kriget og hvilte ut, opplevde en rekke av nabofolkene en fenomenal økonomisk utvikling. Fra 1979 kom også veksten i Kina i gang. Noen av partilederne i Hanoi – faktisk særlig den gamle ideologen Truong Chinh – begynte å se hva som skjedde rundt dem, og å innse hvor feilslått politikken deres hadde vært. Denne erkjennelsen brøt igjen nettopp som generalsekretær Le Duan døde i 1986. En ny politikk ble proklamert under slagordet *Doi Moi*, og etter et par års nøling ble det i 1988-89 iverksatt radikale markedsøkonomiske reformer, frigivelse av politiske fanger og oppmyking av partistaten. Singapores aldrende kapitalistleder Lee Kuan Yew, det 20. århundres mest fremtredende kinesiske statsmann ved siden av Mao, Chiang Kai-shek og Deng Xiaoping, ble invitert til Hanoi og utnevnt til den vietnamesiske regjeringens rådgiver. I 1995 ble endelig forholdet til USA normalisert, og Vietnam ble medlem av den sørøstasiatiske samarbeidsorganisasjonen ASEAN. Siden reformperioden begynte i

1986, i en tid da Japan, Taiwan, Kina, de to koreanske statene, Thailand, Malaysia og Singapore har rustet kraftig opp, har Vietnam demobilisert halvparten av sine soldater og skåret betydelig ned på militærutgiftene. Hanoi er i dag hovedstad for en svekket nasjon, uten allierte, avhengig av kinesisk velvilje. Vietnameserne ser ikke mørkt på fremtiden, men deres krigerske århundre må avsluttes fredelig hvis de skal ha noen som helst mulighet til å nå sitt store mål: å bli Asias neste industri-tiger.

Vietnam er sent ute. Med unntak av Nord-Korea, Burma, Laos og Kambodsja ligger alle de andre stillehavs-asiatiske nasjonene langt foran, og selv om det for tida hersker fred, har statene sterkt motstridende interesser, ulike politiske systemer og kulturer, er mistenksomme overfor hverandre, og rustet altså opp. I de neste ti-femten årene vil USA fortsatt være den sterkeste militærmakten i Stillehavet. Japan vil gjøre sitt for å fortsette å holde den amerikanske paraplyen over seg. Men hvis ikke de asiatiske statene utnytter de neste ti årene til systematisk å bygge opp tillitsskapende tiltak, og til å inngå samarbeidsordninger ikke bare på det økonomiske, men også på det sikkerhetspolitiske området, hvis ikke hovedstedene kan være trygge på at landene deres får den nødvendige tilførsel av olje og andre nødvendighetsvarer, hvis ikke Korea blir samlet, Taiwanspørsmålet løst, og Japan og Kina oppnår gjensidig respekt, da vil det ikke være det neste århundret som blir asiatisk, men neste verdenskrig. Og da blir det ikke lett for Hanoi å holde seg utenfor.

KAPITALISME OG FLYKTIGE SANGER

Tvers gjennom imperialisme og avkolonisering, revolusjon og reaksjon, krig og fred, er det 20. århundres verdenshistorie også en historie om hvordan det kapitalistiske systemet har utbredt seg etappevis til å omfatte nesten hele kloden. Kapitalismen er ikke lenger et system for europeere som omfor-

mer verden for å tjene på den. Japan er ikke lenger unntaket fra regelen om at kapitalismen er et system for Vestens dominans. Kineserne, koreanerne og thaiene har skapt en livskraftig asiatisk kapitalisme som jevner alt det gamle med jorden mer effektivt enn noe kommunistparti har greid, og som skaper en ny verden etter sin egen skikk. Store deler av verden forsøkte inntil nylig å skjerme seg for kapitalismen, og betalte dyrt for det. Noen prøver ennå, slik som Pyongyang og Havana. Hanoi skjermer seg ikke lenger. Partiledelsen gjør noen ortodokse sprell innimellom. I begynnelsen av 1996 ble det gjennomført en kampanje der Coca Cola-skilt ble overmalt med offisielle slagord, og der blader med halvnakne damer ble konfiskert, men siden jeg kom til Hanoi første gang i 1989, er byen blitt forandret til det ugjenkjennelige av kapitalismens virvelvind. Nå har også høyhusene begynt å reise

seg rundt Hoan Kiem-vannet (franskmenne-nes *Petit Lac*). Der hadde myndighetene satt en grense, men grensen holdt altså ikke. De må unnskyldes, kjære leser, hvis mitt utsyn heretter blir sløret av sorg.

De nye vindene smøg langs de slitte fortauene alt i 1989. Da var de friske og livgivende. Husholdningene flyttet ut i gatene, der de ivrig handlet med sigaretter, øl og byggevarer, serverte mat for hverandre, og så smått begynte å tiltale hvite turister med engelske gloser i stedet for russiske. Håndverkere var gått i gang med små private verkstedutsalg, og folk var begynt å bygge på husene sine, og sette opp nye. Svartebørshandelen med fast eiendom var kommet i gang. Eksperimenterende forfattere, kunstmalere og poeter hadde tatt plass i de nye kafeene, men måtte ut med en slant til politiet hvis de ønsket å holde det gående ut over natta. Jeg ble vitne til en entusiastisk

Ho Chi Minh-museet ble tegnet av en sovjetisk arkitekt og stod ferdig til Ho Chi Minhs 100-års dag i 1990. Museet skal forestille en lotus – Vietnams nasjonalblomst. Inne i museet følger de besøkende Ho Chi Minhs tornefulle livsvei, med internasjonale begivenheter på venstre side og nasjonale på høyre. Høyresiden ender i nasjonal enhet og fremskritt. Den reelle venstresiden tok en uventet vending nettopp da museet nærmet seg åpning. Derfor ender livsveien tilsynelatende i forvirring.

pionerkapitalisme og nøt den sammen med en japansk journalist som kjente igjen det han hadde hørt sin bestefar fortelle fra den første tiden etter Meijirestaurasjonen i 1868. Vietnameserne hadde fått et signal ovenfra om at det var greit å forsøke seg med eksperimenter, og nå kastet de seg ivrig inn i alt slikt de ikke før hadde våget, og var spente på hvor langt myndighetene ville tillate dem å gå.

De økonomene som har forsket på de siste ti årenes kapitalistiske revolusjon i Vietnam, har anvendt uttrykket «riving av gjerder» (fencebreaking) for å karakterisere det de har sett. Initiativene kom nedenfra, og nesten hver gang et gjerde ble revet, lot myndighetene lover og regler følge etter og legaliserte det nye som var skjedd. Formelt er jorda i Vietnam fortsatt nasjonens eiendom, men paragrafene i jordloven av 1993 tillater kjøp, salg og arv av bruksretten til jorda, noe som allerede var foregått i praksis gjennom flere år da loven kom. Nedringen av gjerdene har ført til radikale sosiale og kulturelle endringer, og det er vanskelig å forestille seg at disse ikke før eller senere vil føre til et maktskifte også i partiledelse og regjering.

La meg fortelle om Nina Nguyen. I en av Hanois korteste og trangeste gater serveres nuddelsuppe hele dagen. Nuddelsuppe er Hanois spesialitet. Den smaker himmelsk i Hanoi og uggent andre steder. Man slurper den i seg, sittende tett sammen på en lang, lav benk. I 1989 satt de fleste unge mennene med nystrøkne, slitte skjorter og grønne hjelmer, og kvinnene gikk i ledig, usexy tøy. Ninas eldre søster var kledd som de andre, men ikke Nina selv. Hun gikk i sykkelbukse, var kraftig sminket, satte seg ved siden av meg og gav meg straks sitt visittkort med adresse både i Hanoi og Los Angeles. Som liten hadde hun forlatt Hanoi sammen med foreldrene for å prøve lykken i Saigon. Søsteren var blitt tilbake i Hanoi, der hun og mannen ble partimedlemmer med gode stillinger i staten. Deres foreldre ble i Saigon, men Nina var snart gått lei,

hadde kommet seg med på en båt, overlevd angrep av pirater og var havnet i Amerika. Der så hun Golden Gate, tok navnet Nina, tjente og sparte opp penger. Da Doi Moi-politikken ble innledet i 1986, drog hun tilbake som turist til Hanoi med en bunke dollar, gav rundhåndede gaver til familien og startet et verksted for produksjon av tepper, som hun greide å få eksportert til Europa gjennom Belgia. På grunn av den amerikanske embargoen mot Vietnam, som Clinton opprettholdt til februar 1995, kunne ikke teppene selges i Ninas hjemland *over there*. Men salget i Europa gikk så strykende at da jeg møtte Nina, hadde hun nylig ansatt sin eldre søster og søstersens mann i sitt nye firma. De hadde forlatt sine stillinger og var på vei ut av kommunistpartiet. Historien om Nina Nguyen har mye å fortelle, blant annet om den betydningen utlandsvietnameserne har i Vietnam i dag. De deltar aktivt i landets økonomiske liv, men har franske, amerikanske, australske og norske pass.

Da jeg kom tilbake til Hanoi tre år etter mitt første besøk, møtte jeg flere av Ninas slag, både kvinner og menn. Syklene var fortsatt i flertall i gatene, men antallet motorsykler var økt, og ungdommen moret seg med kappkjøring i gatene sent lørdag kveld, når skikkelige folk var gått til sengs. Da jeg kom tilbake tredje og fjerde gang, var det enda flere motorsykler, og et mindre antall fantastiske toyotaer som tutet seg frem gjennom sykkelstimene. Tiggingen og prostitusjonen var blitt mer utbredt og åpenlys, og korrupsjon var på alles lepper. Plakater advarte mot aids. Vann- og luftforurensningen var i kraftig utvikling, og søppel i store mengder lå og råtnet i bakgatene.

Er det bare vi bortskjemte utlendinger som reagerer mot denne utviklingen? For å sjekke det spurte jeg en av mine intellektuelle venner i Hanoi, som svarte per e-post:

Ved første øyeblikk er Hanoi nå vakrere enn før, mer levende og rikere. Men den materielle rikdom-

men tar ikke vare på byens kulturelle ansikt. På grunn av dårlig ledelse kan Hanoi nå få samme skjebne som Bangkok, i hvert fall hvis vi ser pessimistisk på det. Trafikkork, planløs byggevirkosomhet, uordentlige gater. Det er mange klager å høre nå til dags. Hanoi blir mer bråkete, mer støvete. Men det som bekymrer oss mest, er at hanoiernes livsstil forfaller. Høflighet, vennlighet og bymessighet blir mer og mer sjeldent, og interessen for kunst, litteratur og akademisk virksomhet er gått tilbake. For utlendinger som kommer til Hanoi for første gang, er nok byen fremdeles sjarmerende fordi den skiller seg fra andre byer i regionen. Men hva vil skje hvis vi blir som alle de andre? Det er ikke miljøproblemene som bekymrer meg mest, men det som mange i Hanoi kaller forurensingen av det kulturelle og åndelige miljøet.

En av dem som mange myndighetspersoner har beskyldt for å forurense Vietnams kulturtradisjoner, er forfatteren Nguyen Huy Thiep, en underfundig historiker som er oppvokst i Hanoi, men som lenge levde i en lutfattig landsby i et etnisk minoritetsområde lengst oppe i nordvest. I 1988 fikk han, takket være en velvillig tidsskriftredaktør som snart fikk sparken, utgitt en serie sterkt omstridte fabler. Thieps prinsipp er å være kjerringa mot strømmen, en motvekt til fremherskende tendenser. Hans litteratur er full av beske overraskelser. Jeg skal ende mine inntrykk av vietnamesisk kapitalisme med avslutningsordene i en av Thieps antimoderne fabler, som heter «Sanger...»

Fabelen handler om en ung mann i Hanoi og hans venninne Huyen som er på kort besøk i Hanoi fra California. Hun har jobbet så lenge for John Quickly i San Francisco at når den unge mannen tar henne med inn i en hellig grotte fylt av røkelse, må hun spørre ham om å få be til Buddha på engelsk i stedet for vietnamesisk; engelsk faller liksom mer naturlig når hun skal uttrykke sine innerste tanker. John Quickly er etterkommer etter gullgraveren Thomson Quickly, som grunnla et forretningsimperium på nedslakting av indianerstammen Yiha og på utnyttelse av svart arbeidskraft.

Som bigeskjeft er John Quickly poet. Når den unge mannen og Huyen går i Hanoi gater, møter de flokker av berusede gullgraver, med «Okay» som yndlingsuttrykk. Den unge mannen synger vakre sanger for Huyen, og menneskene rundt dem er i løftet stemning, men alle sangene er triste. Huyen ber ham synge noe muntert, men det muntreste han kan finne på, er en gravsang. Etter at Huyen er dratt tilbake til San Francisco, går den unge mannen i gata og synger for seg selv:

Denne dagen er snart over
Kjeltringene dør til slutt
akkurat som litt for uoppmerksomme bra folk
Vi har gjennomlevd mange sivilisasjoner
Sangene dør
og sivilisasjonene dør med dem
Ettersom det ikke finnes flere sanger
skal vi heller ikke få flere begravelser
Sangene dør på gatehjørnene
på fremmed jord...

Der blir sangen hans avbrutt av en lastebil som kjører ham ned, og det samler seg en skare av skuelystne rundt kroppen hans der den ligger med ansiktet mot bakken, i samme stilling som den siste rødhud av Yahi-stammen.

Thiep avslutter fabelen med å bemerke at selv han, fortelleren, fra først av hadde vanskelig for å tro at man i Vietnam kunne dø på grunn av sanger. Flyktige sanger...

Ovenstående artikkel bygger på et foredrag holdt ved Aschehoug forlags historieseminar «Én verden – samme historie?» på Røros 1. – 3. mars 1996.

LITTERATUR

- Azambre, Georges 1955. «Hanoi. Notes de Géographie urbaine». B.S.E.I., N.S., tome XXX, no. 4: 1-10.
 Bao Ninh 1994. *The Sorrow of War*, London: Minerva. (Norsk utgave: *Krigens sorg*, Cappelen, 1994)
 Brocheux, Pierre og Daniel Hémerly 1995. *Indochine: la colonisation ambiguë, 1858-1954*. Paris: Découverte.

- Bui Tin 1995. *Following Ho Chi Minh: The Memoirs of a North Vietnamese Colonel*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Clark, David 1996. *Urban World/Global City*. London: Routledge.
- Fernández-Armesto, Felipe 1995. *Millennium: a History of Our Last Thousand Years*. London: Bantam.
- Franchini, Philippe (red.) 1994. *Tonkin 1873-1954: Colonie et Nation: le delta des mythes*. Paris: Autrement.
- Goscha, Christopher 1995. *Vietnam or Indochina? Contesting Concepts of Space in Vietnamese Nationalism, 1887-1954*. Copenhagen: NIAS-Report no. 28.
- Goscha, Christopher 1996. «Annam and Vietnam in the New Indochinese Space, 1887-1945», i S. Tønnesson og H. Antlöv (red), *Asian Forms of the Nation*. London: Curzon: 93-130.
- Hobsbawm, Eric 1994. *Age of Extremes: The Short Twentieth Century, 1914-1991*. London: Michael Joseph. (På norsk: *Ekstremismens tidsalder: det 20. århundres historie*, Gyldendal, 1996.)
- Ho Chi Minh 1989 [1969]. *President Ho Chi Minh's Testament*. Hanoi: Vietnamese Communist Party.
- Jamieson, Neil L. 1993. *Understanding Vietnam*. Berkeley CA: University of California Press.
- Kolko, Gabriel 1994. *Century of War: Politics, Conflicts, and Society Since 1914*. New York: The New Press.
- Larcher, Agathe 1995. «La voie étroite des réformes coloniales et la 'collaboration franco-annamite' 1917-1928», *Revue française d'histoire d'outre-mer*, no. 309: 387-420.
- Le Van Lam 1996. *Åpent brev til Dao Duy Tung (medlem av politbyrået i Vietnams Kommunistiske Parti)*, 6 januar, gjengitt i nyhetsmelding fra vingsight@netcom.com, 21 februar.
- Linden, Eugene 1996. «The Exploding Cities of the Developing World». *Foreign Affairs*, January/February: 52-65.
- Li Tana 1996. *Peasants on the Move: Rural-Urban Migration in the Hanoi Region*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies Occasional Paper No. 91.
- Lockhart Greg og Monique (utvalg og oversettelse) 1996. *The Light of the Capital: Three Modern Vietnamese Classics*. Singapore: Oxford University Press.
- Marr, David G. 1995. *Vietnam 1945: the Quest for Power*. Berkeley: University of California Press.
- Marr, David G. 1995. *Vietnam Strives to Catch Up*. New York: The Asia Society.
- Marr, David G. 1996. *Vietnamese Youth in the 1990s*. Sydney: Macquarie University, Australian-Vietnam Research Project Working Paper 3.
- Masson, André 1929. *Hanoi pendant la période héroïque (1873-1888)*. Paris: Librairie Orientaliste Paul Genthner.
- McNamara, Robert S. 1995. In *Retrospect. The Tragedy and Lessons of Vietnam*. New York: Vintage Books.
- Nguyen Huy Thiep 1993. *Le coeur du tigre. La Tour d'Aigues: Editions de l'Aube*.
- Nguyen Huy Thiep 1992. *The General Retires and Other Stories*. Oxford: Oxford University Press.
- Smith, Ralph 1996. «Vietnam from the 1980s to the 1990s: continuity and change in the longer perspective.» *Southeast Asia Research*, vol. 4, no. 2: 197-224.
- Thrift, Nigel and Dean Forbes 1986. *The Price of War: Urbanization in Vietnam 1954-85*. London: Allen and Unwin.
- Turley, William 1975. «Urbanization in War: Hanoi, 1946-1973». *Pacific Affairs*, vol. 48, no. 3: 370-397.
- Tyler Maclaren, Fergus 1995. *The French Colonial Quarter in Hanoi, Vietnam: a Preservation Approach*. Calgary, Alberta: MA Thesis in Environmental Design at the University of Calgary.
- Tønnesson, Stein 1985. «The Longest Wars: Indochina 1945-75», *Journal of Peace Research*, no. 1:9-30.
- Tønnesson, Stein 1987. *Déclenchement de la guerre d'Indochine*. Paris: l'Harmattan.
- Tønnesson, Stein 1991. *The Vietnamese Revolution of 1945*. London: Sage.
- Tønnesson, Stein 1993. *Democracy in Vietnam?* NIAS-Report no. 16.
- Wright, Gwendolyn 1991. *The Politics of Design in French Colonial Urbanism*. Chicago: University of Chicago Press.
- Young, Marilyn B. 1991. *The Vietnam Wars, 1945-1990*. New York: Harper Collins.